

COMPLICIT

a film by Heather White and Lynn Zhang

DIRECTED BY HEATHER WHITE LYNN ZHANG WRITTEN BY CHRISTOPHER SEWARD

EXECUTIVE PRODUCERS DIANA HOLTZBERG DAL LAMAGNA DALE RODRIGUES

ASSOCIATE PRODUCERS XIN LIU BING WANG KATH DELANEY ERIK JOHNSON MARIA SNYDER

GREG HEMMINGS STEVE FOSTER DWAYNE MENEZES DANIELLE TURKOV STEPHANIE VON STEIN

CINEMATOGRAPHY BY SUN SHAOQUANG MUSIC BY FREDDIE BRYANT

WWW.COMPLICITFILM.ORG

 fondation
AlterCiné

WMM WOMEN MAKE MOVIES

 NEW YORK
State
Council on
the Arts

 BRITDOC

NYWIFT New York Women
in Film & Television

THINK-Film
Impact PRODUCTION

 BERTHA
FOUNDATION

Somogyi Aliz

*Think different.*¹

Munka, betegség- és traumatudat a Szembesítés című dokumentumfilmben

(Heather White – Lynn Zhang: *Complicit*, 2017)

Heather White és Lynn Zhang rendezők *Szembesítés* (Complicit) című dokumentumfilmje egyéni sorsokon keresztül mutatja be a kínai elektronikai ipar kizsákmányoló működés módját. A középpontban elsősorban a mobiltelefonok készítésében érintett cégek állnak, azok közül pedig az – Apple és Samsung alkatrészeket is gyártó – Foxconn vállalat kapja a főszerepet. A filmet nézve szembesülnünk kell a készítők által feliratokba rendezett, tényeket közlő adatokkal: a világ elektronikai árucikkeinek 90-, a mobiltelefonok 70 százaléka Kínában készül, a munkavállalók alapvető emberi jogainak megsértése árán. A dolgozókat nyugati ésszel felfoghatatlan műszakokban foglalkoztatják, mintha robotok lennének, egyhuzamban akár 36-, vagy még több órán át, gyakran hétvégi pihenőnap nélkül.² Mindezt megdöbbenően kevés fizetésért, úgy, hogy a kényszerített túlórák miatt sokszor enni sincs idejük. A megfelelő óvintézkedések és felszereltség (pl. védőruházat, biztonsági rendszer, szellőzés) hiánya számos esetben végérvényes károkat okoz. Komoly problémát jelent, hogy a túlhajszoltságból eredő kimerültség miatt radikálisan csökken az alkalmazottak koncentrációképesége, van, hogy el is alszanak a gépeknél. Ebből kifolyólag rengeteg dolgozó sérül meg, illetve veszíti el valamelyik végtagját munkahelyi balesetben. Az intenzív munka és a munkaadó gondatlansága miatt a dolgozók szervezetébe különféle mérgező kémiai vegyületek jutnak; ez esetben gyakori a rák kialakulása. Ezekon kívül súlyos következmény a légző-, és mozgásszervi megbetegedések mellett a pszichés terheltség

¹ A „Think different” az Apple 1997-es híres reklámszlogenje, melyhez sikeres kampányvideó is készült Steve Jobs narrációjával. A hangalámondás utolsó mondatát a *Szembesítés* is felidézi: „The ones who are crazy enough to change the world are the ones who do it.” A Heather White-ék filmjét átható Apple-kritika, a montázs, illetve Yi Yeting és társa Tim Cook félrevezető nyilatkozatára tett megjegyzése további ironikus többletjelentésekkel látják el a hangzatos szlogent.

² A Foxconn gyerekeket is foglalkoztatott Apple termékek gyártása során, az esetet az Index is tárgyalta 2017-ben: https://index.hu/tech/2017/11/22/az_apple_meglepodott_hogy_kinai_diakok_illegalisan_tuloraztak_az_iphone_x_miatt/
A China Labor Watch szervezet egyik 2016-os tényfeltáró, játékipart célzó akciójának tömör eseteírása is megjelent magyarul: https://index.hu/2016/karacsony/embertelen_korulmenyek_kozt_keszul_a_karacsony_kinaban/ (A kivonat a The Guardian cikke alapján készült: <https://www.theguardian.com/business/2016/dec/04/the-grim-truth-of-chinese-factories-producing-the-wests-christmas-toys>

is – sokan teljesen tönkremennek lelkiileg, felőrödnek a monotonításban.³ Az irreális elvárásokat támasztó teljesítményorientált, tökéletes precizitást elváró rendszer számos áldozatot követel, rengetegen öngyilkosságba menekülnek.⁴ Heather White rendező elmondása szerint a film készítésekor, az anyaggyűjtés során dönteniük kellett, a fentiek közül melyik „alproblémát” dolgozzák fel részletesen, mert különben követhetetlenül sokfelé ágazott volna el a projektjük; végül „csupán” a vegyi mérgezéssel kapcsolatos kérdésekbe vetették bele magukat, azt is szűkítve a hexán és benzol okozta megbetegedésekre.

A továbbiakban elsősorban a munkahelyi megbetegedések okozta trauma jelenségét vizsgálom: a Szembesítésben megjelenő érintettek testi és lelki átalakulásának folyamatait, kitérve az áldozatok környezetére is. Yi Yeting, Xiao Ya és Ming Kunpeng példáját kiemelve reflektálok a foglalkoztatottak kiszolgáltatottságára, legyen annak forrása egy autoriter, kizsákmányoló rendszer, az informálás és a biztos jogi háttér hiánya, vagy az áldozathibáztatás. Mivel a méltatlan esetek ábrázolásán túl, nemzetközi és helyi civil szervezetek akciói, kampányai és a témában elért eredményei is feltűnnek a filmben, utalok a média szerepének kiemelt fontosságára, és az említett nonprofit szervezetek munkájára is. Emellett Marianne Hirsch és Cathy Caruth traumakutatók, valamint Susan Sontag írásait felhasználva a traumafeldolgozás szempontjából is megvizsgálom a filmet, külön kiemelve a filmkészítői érzékenység és felelősségvállalás domináns szerepét is.

Egyedi esetek, általános problémák

Yi Yeting, a film kiemelt szereplője benzolmérgezés okozta leukémiával küzd. A betegséggel való szembesülés sokkolta Yit; sérült az „önmagáról, testi ép-ségéről, valamint az e feletti kontrollkészségről kialakított képe”.⁵ Kórházi visszaemlékezéséből, és az illusztrációként bevágott régi fényképekből az derül ki, hogy egészséges, sportos fiú volt, aki a katonaságban eltöltött évek alatt számos harcművészeti versenyt is megnyert. Yi a CIMC-nél, a világ vezető logisztikai és energetikai berendezések szállításával foglalkozó cégénél helyezkedett el 2002-ben, és 2005-ig állt a vállalat alkalmazásában. 24 évesen

³ Xueyan Zhang, Zhongxu Wang és Tao Li kutatók a munkahelyi stresszt a legjelentősebb foglalkozásból eredő problémának tekintik, ami az elmebetegségen felül akár szív- és érrendszeri, vagy mozgásszervi megbetegedésekhez is vezethet. Lásd: Xueyan Zhang–Zhongxu Wang–Tao Li: The Current Status of Occupational Health in China. *The Japanese Society for Hygiene* (2010) no. p. 265.

⁴ Egy hasonló, a filmtől független 2013-as eset, Tian Yu története:

https://index.hu/tech/2013/08/11/tian_yu/

⁵ Tanyi Zsuzsanna–Bugán Antal–Szluha Kornélia: A daganatos betegség okozta trauma és annak pozitív illúziókra gyakorolt hatása. *Psychiat Hung* 27 (2012) no.4. p. 278. A szerzők által hivatkozott mű: Tari Annamária: *Sejtem... A daganatos betegség pszichológiája*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 2008.

diagnosztizálták leukémiával. Nem ismerte pontosan a jogait, sem a törvényeket, de rögtön feltette a kérdést: „Hogy lehet egy egészséges katona leukémiás?” Meg kellett értenie, hogy a munkahelyi körülmények tették tönkre szervezetét. Többször is beadta kompenzációs kérvényét az illetékes szervekhez, de mindig visszadobták, válasz nélkül hagyva az esetet. Bár majdnem két évébe telt, hogy elismerjék követelésének érvényességét, végül elérte – ezt volt az első lépcsőfok. Ez idő alatt – felháborodva az eljárás menetén – Yi belemélyedt a jogi háttér felfejtésébe, és csatlakozott a hongkongi központú Labour Action China nonprofit szervezethez, hogy tudását hasznosítva segíthessen más bajba jutott dolgozókon is. Ezek az emberek – többségében tizen-, huszonéves fiatalok⁶ – azért mennek a nagyvárosokba, hogy anyagiilag támogatni tudják földműveléssel foglalkozó, vidéken maradt családjukat. A legtöbben egyáltalán nem, vagy csak alacsonyan iskolázottak, nincsenek tisztában a jogaikkal, sem azzal, kihez fordulhatnak problémájukkal. Elvesznek a nagyvárosban – egyrészt senkit nem ismernek, másrészt a falubeli általános jóindulathoz és összetartáshoz képest egy általános idegenséggel találkoznak, amit gyakran tetézik a nyelvjárási közti különbség: sok esetben egész egyszerűen meg sem értik egymást a dolgozók. Yi arra hívja fel a figyelmet, hogy a dolgozók jelentős részében fel sem merül a gyanú, hogy a munkahelyüknek, vagy az ott használt anyagoknak köze lehet a megbetegedésükhöz.⁷ Nem beszélve arról, hogy a munkafolyamatok során használt kemikáliák összetételéről, veszélyeiről az esetek többségében nem is informálják őket.

Xiao Ya, a vidékről dolgozni jött fiatal lány, és barátnői egy étteremben beszélgetnek a családjukról, a betegségükről és a munkahelyi állapotokról. Mindannyian hexánmérgezésről szenvednek, mozgásszervi megbetegedéssel küzdenek. Beszámolóik – beszélőfejes stúdió-interjúkat is készítettek velük – pontosan a Yi által hangsúlyozott tájékozatlanságról tanúskodnak: bár tudták, hogy vegyszerekkel dolgoznak, nem volt fogalmuk az ártalmasságukról, amíg kórházba nem kerültek miattuk. A szörnyű vegyszerszagot emelik ki, ami mindenkit elborzaszt, ahogy visszagondolnak az élményre. Egyetértenek, hogy az elzárt gyártási részlegeken többen az övékénél még súlyosabb betegségeket kaptak. Egyikük így fogalmaz: „Azok az olcsó oldószerek majdnem megöltek minket.” A lányok alaphozzáállása az, hogy annyit dolgoznak, amennyit csak bírnak, de alternatíva nélkül maradtak; ki vannak szolgáltatva – vagy a munkának, vagy a betegségnek. Nem tudtak hazalátogatni mióta felkerültek a városba, még az ünnepeket sem tudják együtt tölteni a családjukkal, és bizonytalan, mikor lesz a viszontlátásra újra lehetőségük. Bár a hexánnal mérgezett szervezet gyógyítható, de csak egy-, két-, vagy akár három év kórházi kezelés

⁶ A film eleji inzeretekből kiderül: a városokba vándorló évi 260 millió migránsból 16 millió tizenéves.

⁷ <https://goodelectronics.org/chinese-activists-invited-by-fnv-and-goodelectronics-discuss-chemical-poisoning/>

arán. Sokan el sem merik mondani családjuknak, mi történt és történik velük, mert szégyellik magukat. Jellemző, hogy a Fang Tai Hua Wei vezetősége, a lányok munkaadói azzal reagáltak Xiao Hei esetére, hogy az áldozatot kezdték hibáztatni, mondván megbetegíti a többi alkalmazottat is – Xiao Hei idézi is volt főnöke embertelen szavait: „*Ha meg is halsz, nem az én bajom.*” Az egyik legmegrázóbb tény, hogy vannak, akik – ismételten kiteve magukat a mérgezés és stressz okozta veszélyeknek – visszamennek dolgozni, ugyanahhoz a céghez, ahol megbetegedtek.

Kun Peng Zhan Chi azt jelenti tágra nyílt szárnyakkal szárnyaló sas; Ming Gaosheng ezt a nevet adta fiának, hogy magasra törő, sikeres élete legyen. A sors keserű iróniája, hogy fiát fiatalon leukémiával diagnosztizálták. Kunpeng kiábrándultan reagál helyzetére: korábban arról álmodozott, hogy tudós, pilóta, vagy mérnök lesz belőle, de végül nem ért el semmit. Az ASM Pacific-nél is benzol tartalmú tisztítószeret használnak, ami megmérgezte Kunpenget. A film talán legszívszorítóbb esete az övé. Apja, anyja és testvére feladva addigi életüket, felköltöztek a városba, hogy Kunpeng mellett lehessenek. Apja, Yi segítségével kompenzációért folyamodott, a kezelés költségeihez képest csekély összeget igényelt, de válaszra sem méltatták. A csontvelőátültetéskor a szülők két fiukért aggódtak – Gaosheng így fogalmaz: „*Látni, hogy az egyik fiad segítségért könyörögve fulladozik, a másik pedig kétségbeesetten próbálja megmenteni testvérét*”, és az eredmény bizonytalan. Susan Sontag írja, hogy „... a rákban haldokló ember úgy jelenik meg, mint aki meg van fosztva önbecsülésének minden eszközétől...”.⁸ „*A rákos beteg Alice James kifejezésével élve, »összeaszik«, illetve Wilhelm Reich kifejezésével, »összezsugorodik«.*”⁹ A helyzet egy zsibbadt, blokkolt¹⁰ állapotba kényszeríti az elszenvedőt; dermedtséget szül.¹¹ A tragikus sorsú fiút ábrázoló képsorok valóban egy méltóságától megfosztott, legyengült és megtört embert mutatnak. Ming Kunpeng végül 27 évesen öngyilkosságot követ el; leugrik a kórház 12. emeletéről.

A megbetegedés környezetre gyakorolt hatása

Kína jelenkori ipara a Yi Yetinghez, Ming Kunpenghez, és Xiao Yahoz hasonló milliók munkaerejére támaszkodik. A metropoliszokba nagy álmokkal érkező,

⁸ Susan Sontag: *A betegség mint metafora*. (trans. Lugosi László). Budapest: Európa Könyvkiadó, 1983. p. 21.

⁹ ibid. p. 18.

¹⁰ Bár Cathy Caruth traumakutató nem daganatos betegségekkel kapcsolatban használja a numbing ('dermesztő', 'zsibbasztó') kifejezést, ebben a kontextusban plasztikus és jól használható fogalomnak tartom egy halálos kimenetelű betegség traumatizáló diagnosztizálása esetében is. Cathy Caruth: *Introduction*. In: *Trauma: Explorations in Memory*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. p. 6.

¹¹ Tanyi-Bugán-Szluha: *A daganatos betegség okozta trauma*. p. 278. A szerzők Tari Annamária: *Sejtem...* c. könyvére hivatkoznak (lásd fent).

naiv migránsok helyzetének abszurd jellegét mi sem igazolja jobban, mint hogy az egyéni tapasztalat, és az állami média két merőben ellentétes valóságot mutat. A film találóan ábrázolja ezt az oppozíciót a CCTV Gala részletével: A *The Song of Migrant Workers* propaganda dal a vidékről nagyvárosba költöző munkásemberek örömeiről, büszkeségéről és korábbi életükhöz mért felsőbbrendűségéről árulkodik. Ezzel szemben a film résztvevőinek helyzete arra a tragikus folyamatra hívja fel a figyelmet, ahogyan a jobb megélhetés érdekében a vidékről az iparvárosokba érkező milliókat a kizsákmányoló munkakörülményeik betegségbe taszítják, következésképp ahelyett, hogy anyagi segítséggel szolgálnának, teherré válnak az otthonhagyottak számára.¹² Mind az áldozatok, mind a családok büntudattól szenvednek, miközben tehetetlen dühöt táplálnak a felelősök iránt.

Allard E. Dembe kutató egy tanulmányában leírja¹³ – és ábrákon, illetve táblázatokon keresztül illusztrálja –, hogy milyen összetett hatása lehet a munkahelyi megbetegedésnek magára az elszenvedőre, annak családjára, közvetlen környezetére és tágabban véve a társadalomra nézve. Rávilágít arra, hogy

¹² A fentebb részletezett éttermi jelenetben Xiao Ya, egy interjú epizódban pedig a 17 éves Sheng Jiaojiao fejt ki, hogy teherként tekint magára, nem akar gondot okozni családjának.

¹³ Bár a szerző alapvetően amerikai esetekkel foglalkozik, elmélete és az általa felvázolt összefüggések jól alkalmazhatóak a Kínával kapcsolatos helyzetre is, amennyiben a munkahelyi megbetegedések ügye globális jellegű jelenség. Dembe, Allard E.: *The Social Consequences of Occupational Injuries and Illnesses*. *American Journal of Industrial Medicine* 40 (2001). pp. 403-417.

a beteg többféle „választ” adhat megváltozott állapotára, melyek gyakran összefüggenek egymással. Hangsúlyozza, hogy az általa összegyűjtött tényezők a valóságban még szövevényesebben és komplikáltabban kapcsolódhatnak egymáshoz – akár láncreakciót beindítva –, mint ahogy azt egy grafikonban meg tudná jeleníteni. Ezeket a *Szembesítésre* érvényesítve is hasznos leírást kapunk¹⁴: láthatjuk egyfelől a *funkcionális választ*, azaz a fájdalmat, a mozgáskorlátozottságot, az egészségromlást, a legyengülést; a *magatartásbeli választ* az, amely az olyan, ember viselkedésében észlelhető változásokat foglalja magában, mint a harag, stressz, öngyilkosság, elszigetelődés vagy depresszió; a *„szakmai választ”* (munkahelyről való) kimaradást, munkanélküliséget, alacsonyabb bérezést, illetve a produktivitás csökkenését eredményezheti. A hiányzás, illetve a munka elvesztése a megbetegedett dolgozó szempontjából releváns: többen a saját szabadnapjaikkal sakkoznak, míg nem tudják, hogy problémájuk munkahelyi eredetű; van, hogy nem fizetik ki őket; esetenként pénzt ajánlanak, hogy minden hivatalos eljárást kikerülve, rövidre zárják a témát – a legritkébb esetben fizetik csak ki a kórházi ellátást. A Foxconn-t és „társait” nem fenyegeti a produktivitás csökkenése, sem a munkaerőhiány.¹⁵ Terry Gou-nak, a Foxconn vezetőjének arrogáns nyilatkozatai hűen tükrözik az egész témához való ellenszenves és etikátlan hozzáállását, illetve a cégóriás megingathatatlan pozícióját is. Állítása szerint, ha a Foxconn értelmetlen elvárásokat támasztana a dolgozói felé, azok felmondának. Majd hozzáteszi, ha valaki mégis kilépne, hárman állnának sorba a helyéért. Végül mondandóját ezzel zárja: *„We ignore those who criticize us”* – mintha egy szlogent hallanánk. Ezek után a film készítői frappáns megoldással vágják be a Foxconn hivatalos reklámját, benne mottójukkal: *„Foxconn. Love is our culture.”*

Mint ahogy a Foxconn vezetősége is csak sikereiről és eredményeiről számol be a médiának, úgy az állam is csak a fejlődésről és gazdasági hatalmáról beszél, de nem vigyáz állampolgáira, nem segíti sem törvénykezéssel, sem kommunikációjával a rendszer elszenvetőit. Nem csak, hogy nem támogatja, de fekete listára tűzi és ellehetetleníti az olyan nonprofit szervezeteket, mint a Labor Action China.¹⁶ A szervezet azért küzd, hogy a lehető legtöbb elesett emberhez eljussanak, hogy támogassák mind a beteget, mind az őt gondozó családot. A folyamat kulcsfontosságú eleme a betegség munkahelyi ártalomként való elismertetése. Amíg ez nem történik meg, nincs kompenzáció sem. Ezt azonban nehéz elérni; a vegyi mérgezés kezdetben lappangó természetű, aztán pedig lassú lefolyású megbetegedést okoz, megeshet, hogy az dolgozó

¹⁴ *ibid.* p. 404. (1. ábra), p. 405. (1. táblázat).

¹⁵ Bár Kína népessége előregedő tendenciát mutat, 2016-ban 8,09 millióval nőtt a lakosság száma, amely így elérte az 1382 milliót.

https://index.hu/kulfold/2017/01/23/ennyi_kinai_meg_nem_szuletett_a_szazadban/

¹⁶ Az üldözött szervezetek közé tartozik a Nan Fei Yan Social Service Center is, melynek vezetőjét He Xiaobot börtönbe zárták 2015-ben, több nonprofit szervezet aktivistájával együtt. He Xiaob-ot 2016 áprilisában engedték szabadon óvadék ellenében. *Congressional-Executive Commission on China Annual Report 2016*, Government Printing Office, 2016.

már nem is volt az adott cég alkalmazásában, mikor diagnosztizálták nála a betegséget. Ebből kifolyólag a statisztikák gyakran megtévesztőek, hiszen ezek az emberek már nem szerepelnek a cégek listáján. Nehéz megszerezni az kompenzációhoz szükséges adatokat, van, hogy el sem lehet érni a cég illetékes munkatársát, aki esetleg tudna segíteni, mert a telefonszámokat minden nyom nélkül megszüntetik, lecserélik, vagy egyszerűen csak a végtelenségig várakoztatják hangpostán keresztül a telefonálót. A korábban Foxconnak dolgozó Yi Long két nappal 27. születésnapja előtt meghalt leukémiában. A dokumentumok kikéréséhez kötődő káoszt Yi Long édesanyjának folytonos próbálkozásain keresztül mutatják be az alkotók: földművelő létére felköltözött a városba, hogy támogatni tudja fiát és varrni kezdett, hogy fedezze a kórházi ellátás költségeit.

Allard Dembe tanulmányában kiemeli a munkahelyi megbetegedés családokra tett hatását. Mind a *funkcionális*, a *magatartásbeli*, és a *szakmai* válasz közvetlenül befolyásolja az érintett családok hétköznapjait, jelenét és jövőjét.¹⁷ A *Szembesítés* esetében láncreakciót elindító elem maga az elköltözés; a családtól való elszakadás, a távolság lehet az első sokkoló elem, mivel a nagyváros idegenségét el sem tudják képzelni a falvakból érkező fiatalok. A második, hogy gyakran nem is értik egymást az egy gyártósorra beosztott dolgozók, mivel két teljesen különböző nyelvjárást beszélnek. A harmadik maga a munkamorál, a körülmények, az állandósuló kimerültség – és csak ezután következik a betegség diagnosztizálása. „Egy életeseemény akkor tekinthető traumatikusnak, ha az elég megterhelő és váratlan ahhoz, hogy képtelen legyen a személy védekezni ellene, vagy azzal megküzdeni”.¹⁸ A potenciálisan traumatikus események közé sorolható az „életet fenyegető diagnózissal való rendelkezés” is.¹⁹ Tehát a rák – egyéntől függően változó mértékű – trauma okozója lehet. Az „egyént elárasztja a (...) félelem a fájdalomtól, a kiújulástól, az állapotromlástól, a másoktól való függőségtől, valamint nem utolsósorban a haláltól is. (...) [a beteg] elveszíti a korábbi magabiztosságát, fizikai és szellemi teljesítőképességét, megváltoznak a szociális szerepei, korábbi szerepei közül veszíthet is (pl. a munkavállaló szerepet)”²⁰ – írja a Tanyi, Bugán és Szluha szerzőhármas a daganatos betegség okozta traumáról. A *Szembesítés* szereplőinek alapvető trauma-élménye a betegség, azzal az adalékkal, hogy az ő esetükben lehet tudni, mi okozza a rákos, mozgásszervi stb. megbetegedést, míg ez az eredő sok „hétköznapi” helyzetben nem ismert. Ez a bizonyosság,

¹⁷ Dembe: *The Sociological Consequences*. pp. 403-405.

¹⁸ Tanyi–Bugán–Szluha p. 277. a szerzők által hivatkozott mű: Boss P.: *Loss, Trauma and Resilience*. New York: Norton & Company, 2006.

¹⁹ ibid. p. 277. A szerzők által hivatkozott mű: *American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fourth Edition, Text Revision. Washington DC, 2000.

²⁰ ibid. p. 278. a szerzők által hivatkozott mű: Muszbek–Köbölkuti–Ruzsa: *Onkopszichiátria*. In: Füredi–Németh–Tariska (eds.): *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Budapest: Medicina Kiadó, 2009. pp 694–707.

hogy felettük álló emberek felelőtlensége miatt kell elszenvedniük ezeket az egészségügyi károkat, és veszteségeket még mélyebb sebet vág az áldozatokban. Az igazságtalanság felháborító élménye úgy születik meg bennük, hogy látják, a döntéshozók nap mint nap hazudnak a médiában kizsigerelt helyzetükről. A betegség megváltoztatja az életüket és a személyiségüket – felforgatva ezáltal a saját és családjuk mindennapjait is. Yi Yeting traumaesetét vizsgálva három vetülete is feltérképezhető a betegség természetének: családja a bűntudattól szenved, magukat hibáztatják Yeting betegségéért, mert anyagi helyzetük miatt elküldték őt dolgozni a városba – anyja belehalt a fájdalomba. Felesége, aki egyszerre büszke férjére, de retteg is, hogy mennyi ideje lehet hátra, felmondott korábbi munkahelyén, hogy ápolhassa, és több időt tudjon együtt tölteni férjével. Yi kezdeti reakciója a depresszió és elszigetelődés volt. A Tanyiék által hivatkozott Papadopoulos elméletében a trauma pozitív hatását „szerencsétlenség indukálta fejlődésnek” lehet nevezni. Ez az állítás, illetve a pozitív hatás Yeting helyzetére értelmezhető: bár állapota továbbra is hullámzó,²² erőt merít gyermekéből; célja, aktivistaként elérni, hogy kislánya már ne károsodhasson a munkahelyi körülmények miatt, ne legyen kiszolgáltatva a rendszer etikátlan működésének, hogy mire felnő, változzon a világ hozzáállása. Yeting, a Labor Action China, a Nan Fei Yan Social Service Center és a többi nonprofit civil szervezet aktivistája elsősorban nem a kompenzációért harcol, hanem azért, hogy a cégek ismerjék el felelősségüket, és változtassanak.

²¹ ibid. p. 278. a szerzők által hivatkozott mű: Papadopoulos R. K.: Refugees, Trauma and Adversity-activated Development. *European Journal of Psychotherapy and Counselling* (2007) no. 9. pp. 301–312.

²² A filmvégi inzertből kiderül, hogy Yi Yeting már 35 kemoterápián van túl, és egészségi állapota miatt fel kellett hagynia aktivista tevékenységével is.

Filmkészítés, felelősségvállalás és traumafeldolgozás

A jelenlegi környezet az elveszettség érzeten túl elmagányosodott embereket termel ki – a filmkészítők az érintettek helyzetének ezt a jellemzőjét az intim szféra, az egyéni interjúk, a családi szituációk, a vidéki ünnepek és a nyüzsgő nagyváros, a tolongó emberek sokasága, a játéktermek, a gyártósorok, a rideg épületek oppozíciójában jelenítik meg. A nagyvárosok és tömegek elidegenítő ábrázolása mellett nagy hangsúlyt fektettek az egyes egyének megismerésére és megismertetésére. Az emberek természetes viselkedése arról árulkodik, hogy a forgatás alatt alkotók és áldozatok szövetségessé váltak. Beengedték a stábot a személyes tereikbe, ünnepeikre. Ott lehettek Yeting falujában a coming-of-age rituális eseményén, és elkísérhették a hozzátartozókat a családi síremlékhez is. Végig követték Yeting mindennapjait, rögzítve a munkahelyén, a kórházban, illetve családjával eltöltött idejét. Részt vehettek a Yi Long temetésén, megfigyelve a szertartást, és a gyászoló közösséget. Még a megtört Ming családnál is bekapcsolódhattak az együtt töltött időbe, meghallgatva az apa fájdalmát, és látva Kunpeng szomorú „vegetálását”. A konkrét eseményeken túl minden étkezéssel kapcsolatos vágókép, és jelenet erre a közelségre hívja fel a figyelmet. A kialakult szoros kapcsolaton túl a film megenged egy távolabbi konnotációt is: az étel mint tápláló energia, az egészség szimbólumaként jelenik meg a leépülő szervezet látványával, és az ipar romboló, kizsákmányoló erejével szemben.

A vidék–város, egészség–betegség ellentétpárok között húzódó feszültség megjelenítése mentén kirajzolódik egy, az egész alkotást átfonó struktúra is: az egyes és általános szimultán felvázolása. Az alkotók személyes történeteket és egyedi sorsokat mutatnak be, miközben – formailag inzertek segítségével, adatokat és hivatalos információkat szolgáltatva – kiterjesztik a kérdéskört globális szintre is. Híradó részleteket játszanak be, melyek kapcsolódnak a Foxconnhoz, vagy kórházakhoz, esetleg tüntetésekhez. Figyelemmel kísérik a témában érdekelt konferenciák szervezését és menetét, illetve az ott megjelenő egyéb szervezeteket, mint amilyen a Good Electronics.²³ Bemutatják, hogy a probléma a világ egészére, így a játék-, és nyomdaiparra, illetve a legtöbb munkafolyamat befejező fázisában használt anyagokra kiterjed, mivel ezen gyártási folyamatok közben is veszélyes vegyszereket, köztük leggyakrabban benzolt használnak. Az üzenet közvetítésében kiemelten fontos szerepet játszik a média. Az amerikai székhelyű China Labor Watch, vagy a holland Good Electronics és ezekhez hasonló szervezetek minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy nyomást gyakoroljanak a felelős vezetőkre és cégekre a hírek terjesztése, kutatómunkák és leleplező cikkek publikálása és nemzetközi konferenciák szervezése által. Ami viszont a tömegekhez, tehát a felhasználóhoz sokkal hamarabb eljut, az a mediális tartalom. A fogyasztókat leginkább kampányreklámok, tévéműsorok, sorozatok és filmek révén lehet megszólítani. Ezért fontos minden egyes olyan mozgóképes anyag, amely ráébreszti a társadalmat a konzumerizmus mögött megbújó modernkori rabszolgaságra. Ezért fontos munka többek közt akár Andrew Morgan *The True Cost* című 2015-ös textilipar helyzetét feldolgozó munkája, vagy a *Sweatshop*²⁴ néven futó norvég sorozat, amely a kambodzsai ruhagyártással foglalkozik. Mind a kizsákmányolásra és a fogyasztás kibillent aránytalanságaira hívják fel a figyelmet, így a befogadót, ha nem is traumatizálja, de ösztönzi a változtatásra, egy tudatosabb, körültekintőbb létmód kialakítására.

A film provokatív, széleskörű társadalmi érzékenységet hivatott kiváltani a nézőből, információközlő funkciója mellett azonban a traumafeldolgozásban is részt vesz. Ann E. Kaplan *Vicarious Trauma and 'Empty' Empathy*²⁵ című írásában meghatározott öt trauma-észlelési mód közül a *Szembesítés* négyet is aktivizál. Az első a közvetlen tapasztalat; ez a trauma áldozatának – a filmben a betegségben szenvedők – nézőpontja. A második a direkt megfigyelés, ami akár a családtagok, barátok, illetve a stábtagok szerepére illik. A harmadik a vizuális közvetítettség, ami maga a dokumentumfilm készítése révén jön létre. A negyedik tapasztalat pedig a feliratok által születik meg, mivel azok informatív jellegük miatt ugyancsak trauma-észleleti felületnek minősülnek.

²³ A szervezet hivatalos oldala: <https://goodelectronics.org/>

²⁴ A három divatblogger (Jens Ludvig Hambro Dysand, Anniken Englund Jørgesen és Frida Ottesen) által készített *Sweatshop – Deadly Fashion* című norvég sorozatból két évad készült el, 1. évad (2014), 2. évad (2016).

²⁵ Kaplan, Ann E.: *Vicarious Trauma and 'Empty' Empathy: Media Images of Rwanda and the Iraq War*. In: *Trauma Culture*, 2005. pp. 91-92.

A *Szembesítés* maga a „*departure*”.²⁶ A Cathy Caruth által használt fogalom a trauma feldolgozásának „elindulására” utal, arra a folyamatra, mikor a traumát megélt személyek elkezdik felfejteni és feloldani magukban a traumatikus esemény okozta feszültséget. Gondolhatunk Yi Yetingre, Ming Gaoshengre, a hexánnal mérgezett lányokra, akik az egyéni interjúkban beszélik ki a kamerának a bennük ragadt érzéseket.

Mivel egyfajta szócsőként működik, a *Szembesítés* az egész kortárs társadalomnak esélyt ad a traumára való reagálásra, ezáltal megelőzve egy potenciális jövőbeni trauma-émlékezethez, egy „*törésponthoz*”²⁷ való eléréshez még tragikusabb terhét. *„Amikor megláttam ezeket a képeket, valami össze-tört. Elérkeztem valaminek a végső határához – és nemcsak az iszonyatéhoz; feloldhatatlan keserűséget éreztem és gyógyíthatatlan sebeket, de lelkem egyik fele megkeményedett; valami meghalt, valami azóta is sír.”* – írja Susan Sontag arról az élményről, amikor fiatalon először szembesült a holokauszt eseményeit megörökítő fényképekkel.²⁸ Ugyanezt a gyerekkori élményt Alice Kaplan ezekkel a szavakkal ragadta meg: *„Azt gondoltam, hogy a barátaimnak nincs joguk továbbra is anélkül élni, hogy tudnának ezekről a képekről.”*²⁹ A megfogalmazások tiszták, a benyomások hasonlóak. Bár egy másik, tömegek sorsát megváltoztató történelmi esemény váltotta ki őket, valami hasonló érezhezünk a *Szembesítés* megnézése után is.

²⁶ Caruth: *Introduction*. p. 10.

²⁷ Marianne Hirsch: *Túlélő képek. Holokausztfotók és az utóemlékezet munkája*. (trans. Pintér Ádám). In: Szász Anna Lujza – Zombory Máté szerk.: *Transznacionális politika és a holokauszt emlékezettörténete*. Budapest: Befejezetlen Múlt Alapítvány, 2014. p. 185.

²⁸ Sontag, Susan: *A fényképezésről*. (trans. Nemes Anna) Budapest: Európa Könyvkiadó, 1999.

²⁹ Alice Kaplan: *French Lessons*. Chicago: University of Chicago Press, 1993. p. 29.

